

MUZEUL NATIONAL DE ISTORIE

1981

MUZEUL
NATIONAL

V

VOLUM OMAGIAL DEDICAT
ANIVERSARII A 2050 DE ANI
DE LA PRIMUL STAT DAC CENTRALIZAT
CONDUS DE BUREBISTA

EXTRAS

1981
BUCURESTI

CONSENS NAȚIONAL ÎN APĂRAREA INDEPENDENȚEI, SUVERANITĂȚII ȘI INTEGRITĂȚII ÎN ROMÂNIA ANULUI 1939

de dr. LIVIA DANDARA

Ce a însemnat anul 1939 în istoria universală, în istoria Europei, în istoria României — bogata istoriografie postbelică a prezentat în mare măsură, deși izvoarele par a-i fi nesecate. An de răscruce în destinul multor popoare; an de agonie a unei epoci de pace precară, dar de pace; an de început al unui nou conflict mondial, cum cel mai adesea este evocat, uitându-se parcă cele opt luni când pacea mai putea fi salvată. Anul 1939, anul în care, pînă la conflictul militar, popoarele au suferit și au trecut prin alte succese „răboaie” — războiul nervilor, războiul duelurilor oratorice, războiul undelor radiofonice și al agențiilor de presă, războiul mesajelor și ultimatumurilor, războiul diplomaților, al mobilizărilor militare cu aspect de repetiție generală la o dramă care se pregătea în spatele culiselor — pentru ca să se dea cuvînt tunurilor.

Intr-o crescîndă încordare internațională, marile puteri transformaseră harta Europei într-o tablă de șah, manevrînd mutări dintre cele mai imprevizibile și nedrepte, folosind statele mici ca simple piese de sacrificiu, într-un joc de interese, perfectat în cancelarii și executat de state majore. Septembrie 1938 — septembrie 1939 constituie un capitol de istorie universală evoluînd sub semnul revizuirilor și răsturnărilor. Revizuirii de tratate, revizuirii de hotare, revizuirii de principii. Răsturnări de alianțe, răsturnări în echilibrul de forțe. Prefațînd confruntarea militară, toate s-au succedat într-un tempo rapid. Sub cerul acesta brăzdat de amenințări și pericole, în partea răsăriteană a Europei, la fel ca și alte pașnice state, exista România și poporul său care voia să trăiască în pace.

Fixînd locul micilor state „răspîndite și răsfirate pe marginea marilor imperii”, străduințele lor de a supraviețui pentru a asigura popoarelor lor „o liniștită și fecundă dezvoltare”, directorul oficiosului „România”, Cezar Petrescu medita cu gîndul la țara sa: „Din nefericire, imperialismele nu sînt de acord asupra razei în care au dreptul să-și exercite protecțiunea”. [L. D.: expresie consacrată, în epocă, pentru contemporana noastră „sferă de interese”]. „De aceea, ele se și bat între ele pe viață și pe moarte” [L. D.: Din cei 150 milioane km. p. de uscat ai planetei, în 1939, șapte mari puteri dețineau aproape 62%, în următoarea ierarhie: Marea Britanie (cu un imperiu colonial de 139 de ori mai mare decît metropola), U.R.S.S., Franța (cu un imperiu de 22 ori mai mare ca metropola), S.U.A., Italia, Japonia, Germania. Corespunzător teritoriilor stăpînite, din 2 miliarde de locuitori, 58% intrau în componența aceluiași șapte mari puteri: 488 milioane — Imperiul Britanic; 170 milioane — U.R.S.S.; 130 milioane — S.U.A.; 110 milioane — Franța, 100 milioane — Japonia; 80 milioane — Germania; 60 milioane — Italia] ¹. Iar țările mici și mijlocii? — reiau firul meditației lui Cezar Petrescu: „privesc uluite această gigantică dispută în care e pusă deseori în joc soarta lor și se străduiesc prin eforturi supraomenești să-și ferească destinul abia limpezit, de catastrofalele consecințe ale luptei dintre uriași”.

Și, pentru a spulbera orice echivoc privind atitudinea indiferentă a marilor puteri, el își avertiza compatrioții: „Experiența istorică ne-a învățat să înțelegem

¹ „România”, an. II, nr. 473, 22 septembrie 1939.

bine că marile puteri nu întreprind niciodată acțiuni de generoasă protecțiune fără a avea interese proprii de o dură evidență”².

România — cu cei 295 049 km pătrați și 20 milioane locuitori, la cît ajunsesse în septembrie 1939 — avea o populație activă de circa 10 543 000 cetățeni, din care 8 719 400 erau oamenii satelor — talpa țării — și 1 823 000 orășenii. Aceasta era forța umană, matură, suport de muncă și apărare a țării. În raport cu această forță umană, țara avea de apărut o frontieră de 3 400 km, din care 812 km cu U.R.S.S., 601 km cu Bulgaria, 557 km cu Iugoslavia, 428 km cu Ungaria și 201 km cu Polonia (fostă și cu Cehoslovacia)³.

Ori, anul 1939 avea să însemne — pentru a cita oară în istoria sa ? — aproape o continuă alarmă la fruntarii. La toate. Sub ochii săi, dispăruse ca stat vecina și aliata sa Cehoslovacie, mica Albanie, iar celorlalte state, din centrul și sud-estul Europei, li se anunțau pericole și destine asemănătoare. În tot cursul anului 1939, pe lângă multiplele complicații diplomatice cu care a fost confruntată, România a trebuit să contracareze un periculos val de propagandă și acțiune revizionistă, venind din toate direcțiile, sincronizate și dirijate de cei care-și asumaseră rolul de a dirija momentele propice unor asemenea campanii, să țină piept unor permanente presiuni economice care-i subminau independența și suveranitatea, să înfrunte tot soiul de amenințări cu forța și intimidări militare (au fost „la modă” ciocnirile și incidentele de graniță), să discearnă binele de rău, din permanentele sfaturi, sugestii, șantaje, cu puternic aspect de amestec în treburile ei interne, care-i erau transmise de aliați, de vecini sau, pur și simplu, de cei ce deveniseră arbitrii Europei.

În maniera și cu tonul dat de propaganda și practica hitleristă și mussolliană, România s-a aflat bombardată, pe tot parcursul anului 1939, cu injurii, cu procese de intenții, cu învinovățiri tendențioase — care veneau din direcția celor care jinduiau la hotarele ei —, începînd cu cele de ordin social, exploatate demagogic, continuînd cu cele de ordinul organizării politice — regim constituțional, reprezentare parlamentară, viață partidistă, fizionomia guvernelor și a miniștrilor, diplomația promovată — dar, mai ales, agitîndu-se chestiunile naționalităților conlocuitorilor, prin tot ce putea fi speculat din realele sau falsificatele deficiențe și dificultăți. Și toate acestea, venind din partea unor state care, în nici un caz, nu atinseseră o mai democratică sau o mai progresistă organizare social-politică. Dimpotrivă. Organul central de presă al P.C.R. avertiza poporul în acest sens: „Minoritatea germană este dinamică pentru statul în care se află și drojdie pentru creșterea Germaniei Mari”⁴ — spusese un șef hitlerist. Și ce altceva fusese Anschlussul, Münchenul, primul Dictat de la Viena, apoi Danzigul... decît aplicarea acestei rețete — schimbînd doar numele minorității ce „trebuia” eliberată ! — pentru a știrbi și cotropi popoare și teritorii străine?

Agitarea problemei minoritare — cum se spunea în epocă —, propagarea unor pretenții pseudo-istorice antiromânești, denigrarea și răstălmăcirea unor măsuri de securitate internă (ca cea a reprimării Gărzii de fier, inițiată de guvernul Călinescu) lezau suveranitatea națională a statului român. Dar atunci, și după aceea, poporul român a știut că, departe de a fi însemnat grijă pentru populația revendicată, adevăratul scop urmărit de inamicii României viza știrbirea hotarelor, raptul teritorial, subjugarea economică și, prin aceasta, slăbirea și distrugerea însăși a existenței naționale de stat.

Prin Constituția din februarie 1938, consacînd o realitate, teritoriul României era declarat stat național, unitar, indivizibil și inalienabil. În titlul II, art. 4, Constituția stipula (îndatorirea aceasta fiind, fără tăgadă, una din îndatoririle sacru consimțite de întregul popor) că „*Toți românii*, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sînt datori: a socoti patria drept cel mai de seamă temei al rostului lor în viață, a se jertfi pentru apărarea integrității, independenței și demnității ei”⁵. De reținut: *toți românii*, fără precizarea *toți bărbații*. La 17 septembrie 1938 a apărut, de altfel, un decret-lege prin care se introducea, legis-

² „România”, an. III, nr. 661, 1 aprilie 1940.

³ „Lumea nouă”, an. XXXII, nr. 35, 27 august 1939.

⁴ „Scînteia”, an. VIII, nr. 14, 25 noiembrie 1939.

⁵ „Parlamentul românesc”, Revista lumii politice, an. IX, nr. 262—263, 28 februarie 1938.

lativ, una din cele mai avansate reforme (pe care alte state cu mai vechi și pretențioase tradiții democratice nu o aveau) care prevedea că: „În timp de război, femeile sînt datoare să presteze serviciu patriei“, explicîndu-se că aceasta corespundea spiritului noii Constituții care acordase drepturi cetățenești politice și femeilor⁶.

A existat în cea de a doua conflagrație mondială, precedînd-o și secondînd-o, un teribil război al undelor și al propagandei prin presă. Agențiile D.N.B., Havas, Tass, Rador, Patt, Stefani, presa și posturile de radio din Londra, Berlin, Roma, Paris, Moscova, Tokio, Washington ș.a. consacrau evenimentelor de pe arena internațională majoritatea spațiului și timpului. Și în România, datorită unei moderne și eficiente organizări a serviciului de presă și propagandă (de pe lângă Consiliul de Miniștri), opinia publică a fost informată la „zi“ cu derularea evenimentelor. Cotidiene de mare tiraj, săptămînale de diverse profile, reviste și ore de emisiuni radiofonice, presa comunistă tipărită în condiții de ilegalitate consemnau și comentau densa și tensionată activitate de pe scena politică mondială în derivă. Factorii guvernamentali cu răspunderea securității și apărării țării, scriitori și gazetari patrioți, oameni politici sau proeminente personalități din diverse domenii ale vieții social-politice românești prezentau, interpretau, deslușeau substratul mării diversități a știrilor, comunicatelor, plasînd și explicînd rolul și poziția României în versatila conjunctură internațională care a premers și culminat cu izbucnirea războiului.

Opinia publică din România a știut la timp — la nivelul la care au fost avizate și alte națiuni, în limita posibilităților oferite de atât de secreta diplomatie a timpului —, a știut și a tras învățămintele de rigoare: despre criza sudetă, despre spiritul și consecințele acordului de la Munchen, despre criza post-muncheneză „rezolvată“ prin primul Dictat de la Viena al Axei, despre dezmembrarea și coterpirea Cehoslovaciei și Albaniei, despre Danzig și conflictul germano-polon, despre eforturile depuse de diverse state și grupări de alianțe pentru a preveni, stăvili sau localiza declanșarea înceștărilor armate, despre tratativele bi sau multilaterale vizînd stabilirea păcii în diverse zone, despre garanții acordate sau refuzate de către marile puteri, despre ciocnirile și provocările la granițe, despre furibunda propagandă revizionist-revanșardă războinică.

Sigur, în paleta forțelor sociale și politice românești, atitudinea față de înaltele îndatoriri față de patrie era diferită ca motivație, manifestare, metodă sau aport. Este însă un lucru evident că, în România interbelică, din interese și poziții deosebitoare, fiecare clasă socială, fiecare entitate națională, fiecare grupare politică era profund interesată în menținerea unității naționale, a integrității teritoriale, ideal permanent al luptei multisekulare a atîtor generații. Termenul acesta de „consens“ — relativ nou (spun politologii), schimbîndu-și forma de exprimare, avînd însă același fond —, s-a manifestat în istoria românilor ca o mare necesitate, ca o supremă poruncă națională, în momentele cruciale. 1859, 1877, 1918 — în epoca modernă — ce au însemnat decît consensul în lupta pentru unire, pentru cucerirea deplinei independențe de stat, pentru desăvîrșirea unității naționale? Generației dintre cele două războaie mondiale, deci din 1939, i-a revenit rîndul să apere și să păstreze acest patrimoniu. Și fără îndoială, anul 1939, din acest unghi de judecată, a însemnat un pilduitor exemplu. Fără să idealizăm realitățile.

Regretăm, spațiul unei comunicări nu permite o ilustrare bogată a tezei enunțate. Cerînd îngăduința întreruperii unei cursivități de compoziție, vom cita cîteva semnificative documente în sprijinul acestei afirmații.

1 ianuarie 1939. Înalt ordin de zi către oștire dat de Carol al II-lea: „Tre-păstrăm neștirbită entitatea națională și să întregim nația într-un singur mînunchi. Tot acest trecut, cînd granițele noastre pot fi amenințate și unitatea noastră națională atinsă, va fi îndemnul care va mîna oastea Mea să-și îndeplinească cu dragoste și cu credință datoria supremă față de Patrie și tron“⁷.

11 ianuarie 1939. Armand Călinescu (personalitatea care, practic, a condus marile departamente implicate în apărarea țării, fiind prim-ministru, ministrul Apărării Naționale și ministrul de interne), vorbind la „Ora națiunii“ despre proas-

⁶ „Timpul“, an. II, nr. 496, 19 septembrie 1939.

⁷ „Argus“, an. XXVIII, nr. 7719, 1 ianuarie 1939.

pătul înființatul F.R.N. „...în ceasul de față să uităm cu toții orice ne-a despărțit în trecut [...] Lozincă F.R.N. trebuie să fie «APĂRAREA PATRIEI»”⁸.

1 mai 1939. Același Armand Călinescu, la Congresul breslelor: „Cînd se va schița, de undeva, o încercare de atingere a teritoriului nostru, ea se va izbi de cea mai hotărîtă și cea mai neclintită rezistență. [...] Această politică nu este numai politica guvernului sau politica unui grup de oameni: aceasta este politica țării, politica națională”⁹.

27 mai 1939. Din manifestul electoral al aceluiași Armand Călinescu: „Noi avem un patrimoniu sfînt, pe care înaintașii noștri l-au creat; sîntem datori să-l păstrăm cu orice sacrificiu. Oricare va fi rezultatul, istoria va înregistra hotărîrea noastră de viață independentă și curajul nostru de a o apăra”¹⁰.

29 mai 1939. Grigore Gafencu (ministrul afacerilor străine) în Manifestul său electoral: „Nu luăm nimic din ceea ce nu e al nostru, apărăm însă și întărim tot ce ne aparține — iată principiul de temelie al politicii noastre externe”¹¹.

27 martie 1939. Din discursul lui Alexandru Vaida Voevod (consilier regal, membru fondator al F.R.N., ulterior președinte al Adunării deputaților) la constituirea Consiliului superior al F.R.N., evocînd momentele de abia depășita criză de la granița țării: „Această mobilizare spontană a mulțimilor a fost dovedirea că fiecare dintre noi avem ce apăra, fiecare ținem la vatra care este a noastră, pentru veci, și sîntem gata, cu mic cu mare, să aducem suprema jertfă pentru salvarea patrimoniului nostru”. Adresîndu-se, fără îndoială, aceluia care mai aveau în inimă credința partidelor din care proveneau, omul care rostise în parlament de la Budapesta (în 1918) hotărîrea românilor de a se despărți de Ungaria spunea: „De orice proveniență ați fi, domnilor miniștri, de orice proveniență am fi noi [L. D.: și se știe că proveniența în guvern și F.N.R. era din aproape toate partidele, liberal, țărănist, radical, social-democrat, iorghist, validist ș.a.], pentru moment solidaritate și pentru munca voastră [a guvernului], recunoștință”¹².

Am putea continua exemplele cu atestări similare privind unanimitatea și consensul, în aceeași direcție, a miniștrilor Victor Iamandi, Petre Andrei, Mihai Ralea, Mitiță Constantinescu, Victor Slăvescu, M. Ghelmegeanu, Silviu Dragomir; sau a consilierilor regali Artur Văitoianu, Gheorghe Tătărescu, Nicolae Iorga; sau a parlamentarilor Ene Ernest, Alexandru Măță, Eftimie Gherman, Ion Agîrbiceanu; sau a directorilor de ziare și a marilor gazetari ai timpului, Cezar Petrescu, Alexandru Rosetti, Mihail Sadoveanu, Zaharia Stancu, Mircea Grigorescu, Ion Popescu-Pufuri, George Ivașcu și atîția mulți alții.

Un rol aparte, după guvern, a avut Frontul Renașterii Naționale — expedit în istoriografia noastră prea superficial în categoria unei pure ficțiuni politice reacționare, neviabile, dăunătoare.

Pînă la un punct, lucrurile stau chiar așa, în comparație cu regimul pluripartidist democratic anterior. Sensul național al formațiunii politice al F.R.N.-ului, pentru circumstanțele anului 1939, considerăm că trebuie însă reinterpretat. Cine și cum a aderat la F.R.N.? Foarte mulți. În primele două săptămîni, peste 3 milioane de cetățeni, inclusiv naționalitățile conlocuitoare. Unii, desigur, fără să-l agreeze de cetățeni, alții fără să accepte ca definitivă ideea dispariției pluripartidismului; pe Carol; alții alăturîndu-se unor aparenți vechi inamici, numai pentru că fuseseră înregistrați în partide adverse; alții, din motive politicianiste, cu gîndul la posibilitatea participării la guvernare. Au aderat, totuși, la F.R.N., și, în sfîrșit, după 20 de ani, a existat posibilitatea ca să fie împreună în guvern, F.R.N. sau Parlament, dar mai ales în marile acțiuni de apărare a patriei național-țărăniștii Călinescu, Ralea, Petre Andrei, cu național-liberalii Victor Iamandi și Victor Slăvescu, cu social-democrații Jumanca, Flueraș și Eftimie Gherman, cu Iorga lîngă C. C. Giurescu, cu Tătărescu lîngă Argetoianu, cu maghiarii Emeric Gyarfás și Paul Szasz lîngă germanul Rudolf Brandsch și polonezul Titus Cercavsky (după căderea Poloniei

⁸ „Semnalul”, an. II, nr. 287, 13 ianuarie 1939.

⁹ „Universul”, an. 56, 4 mai 1939.

¹⁰ „România”, an. II, nr. 355, 27 mai 1939.

¹¹ „România”, an. II, nr. 357, 29 mai 1939.

¹² „România”, an. II, nr. 298, 29 martie 1939.

singurul polonez reprezentat într-un parlament), cu muncitorul cizmar Ene Filipescu lângă țăranul Ilie Dobrotă, cu senatorul Rădulescu-Motru (președintele Academiei) lângă prima femeie senator ș.a., ca să nu vorbim decât despre lideri, și nu despre toți. Cît privește masa partizanilor vechilor partide, ea a urmat, în covârșitoare majoritate, linia colaborării și nu a opoziției. Chiar expectativa și pasivitatea lui Maniu și Brătianu nu a fost, în nici un caz, îndreptată împotriva intereselor naționale majore. De ce oare? După părerea noastră pentru un singur motiv: înalta înțelegere a momentului prin care trecea atunci România. Răfuielele sociale și politice erau nu suprimate, ci amânate. Aceleași considerații sînt potrivite și Parlamentului reieșit din alegerile din iunie 1939, și nu împărtășim părerea istoricilor care consideră că, în România, viața parlamentară s-a oprit, cumva, în noiembrie 1937. Mărturie stau dezbaterile din scurtele, dar densele sesiuni ale legislaturii, care, din punctul de vedere al grijei pentru soarta patriei, pentru înțeleapta ei conduită internațională, pentru întărirea potențialului de apărare al țării — nu sînt cu nimic mai prejos decât cele din legislaturile regimului parlamentar pluripartidist. Și este un motiv de mîndrie legitimă, pentru partidul cel mai îndreptățit să se pronunțe asupra acestor realități — P.C.R. — că a știut să discearnă comandamentul național al momentului, adoptînd o atitudine de înalt patriotism în acel an 1939. Atitudinea critică, dar nuanțată, față de instituțiile și acțiunile regimului.

Dezbaterile din conferințele cu activul de partid (ianuarie-februarie 1939), indicațiile și propaganda în rîndul maselor, marea demonstrație din 1 Mai 1939, Plenara din iunie 1939, lupta concretă, de zi cu zi a comuniștilor s-a desfășurat prin activitatea inclusiv în noile forme instituționale (F.R.N., bresle, „Muncă și voie bună“). „Muncitorimea și celelalte pături și organizații nefasciste — se spunea în Hotărîrea C.C. al P.C.R. din ianuarie 1939 — să nu se izoleze de organizațiile politice, profesionale și naționale înființate recent sau care urmează să fie înființate în viitorul apropiat“.

Recomandîndu-se intrarea în corpore în aceste organizații, Conferințele organizate de regionalele de partid (februarie 1939) au insistat asupra necesității ca toate organizațiile de masă nefasciste, profesionale, economice, inclusiv ale naționalităților conlocuitoare, să accepte acest punct de vedere, pentru ca astfel să se întărească lupta pentru adevăratele interese ale poporului¹³. Așa s-a explicat marea ridicare la lupta de apărare din martie 1939. Așa s-a explicat marea demonstrație din 1 Mai 1939. Așa s-a explicat faptul că, în momentul cînd s-a produs desăvîrșirea izolării României pe plan extern (august 1939), poporul român a avut resurse să-și strîngă rîndurile și să se apere. Atît cît și cum puterea și circumstanțele i-au îngăduit. În orice caz, anul 1939 a fost anul consensului de apărare a independenței, suveranității și integrității. Acest consens nu va fi abandonat nici-cînd de poporul român, chiar dacă, pentru scurte intervale, el a fost pus la grele încercări. Pentru că, dacă se analizează comparativ anul 1939 cu anul lui august 1944, se observă innodarea unui fir nefiresc întrerupt de împrejurările grave internaționale din anii 1940—1944. Din multe puncte de vedere, august '44 își găsește rădăcinile în anul 1939.

Această opinie a lăsat-o posterității, ca o mărturie pentru o clipă, și cel mai mare istoric contemporan al anului 1939, Nicolae Iorga: „Ca istoric spun: Eu nu am întîlnit de la 1866 în acțiunea diplomatică a țării încă atîta unitate, nici atîta maximă inteligență și un succes atît de hotărît [...] Această seară a fost memorabilă“¹⁴.

Seara memorabilă la care se referea Iorga era Consiliul de Coroană din 15 aprilie 1939, în care Grigore Gafencu a prezentat un detaliat *Memoriu* privind acțiunea guvernului de pînă atunci și căile preconizate în etapa următoare, pentru a salva integritatea amenințată a României.

¹³ Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXIII, 14 B, nr. inv. 1598.

¹⁴ Armand Călinescu, „Însemnări zilnice“, Arhiva I.S.I.S.P., fond 2, dosar 11, f. 5—7.

**CONSENSUS NATIONAL POUR LA DÉFENSE DE
L'INDÉPENDANCE, LA SOUVERAINÉTÉ ET L'INTEGRITÉ
DE LA ROUMANIE EN 1939**

R é s u m é

Moment crucial dans la destinée de plusieurs peuples, moment pendant lequel, jusqu'au déclenchement de la conflagration mondiale, les peuples ont passé par d'autres «guerres» successives — la guerre diplomatique, la guerre des nerfs, la guerre des messages et des ultimata — l'an 1939 a signifié pour la Roumanie aussi une période des plus dramatiques de son histoire d'entre les deux guerres. Dans une croissante tension internationale pendant que les Grandes Puissances avaient transformé la carte de l'Europe dans un échiquier et employaient les petits Etats comme des simples pièces de sacrifice dans l'injuste jeu de leurs intérêts, le peuple roumain s'est trouvé dans la situation de défendre avec du courage le patrimoine national.

Dans la configuration des forces politiques et sociales roumaines, l'attitude envers les hauts commandements de la nation a été diversifiée comme motivation, manifestation, méthode ou apport. Mais ce qui est sûr c'est que, ayant des intérêts et des positions différentes, chaque classe sociale, chaque groupement politique, chaque entité nationale de Roumanie a été profondément intéressé dans le maintien et la défense de l'unité nationale, de l'intégrité territoriale et de la paix. De ce point de vue l'an 1939 constitue un trésor qui atteste la vocation et la décision de la Roumanie en faveur d'une existence pacifique et indépendante.